

autisme
en studeren
in het hoger
onderwijs

www.handicap-studie.nl

handicap
studie +

---

expertise
centrum

inhoud

01	inleiding	4
	ervaringsverhaal van student met ASS	8
	citaten van studenten met ASS	13
02	algemeen, verklaringstheorieën	16
03	intake	22
	bijlage 1 intakeformulier Fontys	30
	bijlage 2 format voor de intaker	33
04	van studiebelemmeringen naar oplossingen, tips voor studenten en docenten	36
05	arbeidsmarktperspectief	56
06	adressen	58

Deze reader kan tegen portokosten worden besteld bij handicap + studie via 030-2753300 of algemeen@handicap-studie.nl De platte tekst van deze reader is verkrijgbaar bij handicap + studie.

handicap + studie | christiaan krammalaan 2 | postbus 222
3500 AE utrecht | www.handicap-studie.nl
helpdesk: elke dag van 9.00-12.30 uur, 030-2753300 of
helpdesk@handicap-studie.nl

01 inleiding

Jongeren met een gediagnosticeerde stoornis uit het autistisch spectrum (ASS) stromen steeds vaker door naar het hoger onderwijs en ervaren daar studieproblemen en onbegrip. Ook bij de helpdesk van handicap + studie komen vaker vragen binnen over de studieproblemen van studenten met autisme. Zowel studenten als hun begeleiders hebben behoefte aan meer informatie over studeren met ASS. handicap + studie, expertisecentrum voor onderwijs en handicap nam het initiatief tot een commissie 'Studeren met autisme' die haar expertise gebundeld heeft in de reader 'Autisme en studeren in het hoger onderwijs'.

De commissie Studeren met autisme verzamelde 1,5 jaar informatie over het verminderen van onnodige studiebelemmeringen in het hoger onderwijs voor studenten met ASS. Ook werd er voorlichting gegeven aan studieadviseurs van technische afdelingen in het WO en HBO, omdat veel studenten met ASS voor deze richting kiezen.

Reader

De reader is bedoeld voor (a.s.) studenten met een autisme spectrumstoornis in het hoger en wetenschappelijk onderwijs en hun begeleiders, zoals studieadviseurs, studentendecanen en docenten.

In deze reader staat onder andere algemene informatie over autisme spectrumstoornissen, adviezen voor studenten, docenten en studentbegeleiders en over succesvol studeren. Alle begeleidings- en ondersteuningsmogelijkheden die er in het land zijn op dit gebied, zijn geïnventariseerd. Achterin de reader staat een ervaringsverhaal van een student met een autistische spectrum stoornis.

Onbegrepen

Studenten met een ASS krijgen onvoldoende specialistische ondersteuning. Ze hebben meestal al een lange weg achter de rug en staan regelmatig voor problemen die de studievoortgang belemmeren. De kern van een autisme spectrumstoornis ligt in de prikkelverwerking in de hersenen. Studenten hebben grote moeite om de op hen afkomende prikkels te selecteren, te ordenen en er de juiste betekenis aan te verlenen. Om hier zo goed mogelijk mee om te kunnen gaan zijn ze aangewezen op een aangepaste ondersteuning door mensen die de oorzaken van hun problemen begrijpen. Docenten, studieadviseurs, studentendecanen en studiebegeleiders hebben kennis op het gebied van onderwijs en het begeleiden van de studie, maar missen meestal specialistische kennis over autisme.

De commissie studeren met een stoornis in het autistisch spectrum bestaat uit:

Jeannette van Hoek, studentendecaan, Fontys Hogescholen | Jeanne Korstjens, medewerker handicap + studie | Jos Mensink, medewerker Autismeteam Amsterdam | Lidwine Moorman, medewerker Autismeteam Amsterdam | Ewout Pool, ex-student met ASS | Caroline Schuurman, medewerker Centrum Autisme.

'Geen
autist is
hetzelfde'

ervarings-
verhaal

Verhaal van een studiercarrière

Ewout Pool (24) heeft er 6 jaar over gedaan om te verwerken dat hij een aan autisme verwante stoornis heeft. Inmiddels kan hij er mee om gaan en praat er makkelijk over.

Hij maakt zich sterk voor andere studenten met een stoornis uit het autistisch spectrum. Pool wil bewerkstelligen dat er in het hoger onderwijs meer aandacht komt voor de typische problemen waar studenten met een autistische stoornis tegenaan lopen.

Ewout is 6e jaars geschiedenis aan de Universiteit Utrecht met als specialisatie middeleeuwse studies. Hij studeert deze zomer af op 'criminaliteit in laat middeleeuws Utrecht' en hoopt een baan te vinden bij het Utrechts Archief of een uitgeverij in diezelfde stad die geschiedkundige boeken uitgeeft. Ewout communiceert heel makkelijk en is erg gevat. Maar zo legt hij direct uit, het is wel aangeleerd gedrag. "Ik heb bijvoorbeeld de neiging om lang naar een kettinkje of een schilderij te gaan staren. Nu weet ik dat mensen dat niet prettig vinden. En dat je altijd een armlengte afstand tot iemand moet bewaren. Ook heb ik mezelf geleerd dat oogcontact niet langer dan drie seconden moet duren omdat het anders ongemakkelijk voelt voor de ander," aldus Ewout.

Op zijn 13e jaar werd bij hem de diagnose PDD NOS gesteld, pervasieve ontwikkelingsstoornis niet anders omschreven (Not Otherwise Specified), is de officiële term. Kenmerken hiervan zijn ernstig contactgestoord, beperkt in verbale en non-verbale vaardigheden, maar in mindere mate dan personen met klassiek autisme. Ewout legt uit dat het bij PDD-NOS moeilijk is om het 'sociale snapvermogen' aan te leren. De verklaring voor zijn redelijke, weliswaar niet automatisch functionerende, sociale intelligentie is dat zijn moeder hem dat met de paplepel heeft ingegoten. 'Als je iets voor anderen kunt doen, moet je het niet laten, zo luidt het credo van Ewout. En dat is dan

meteen de reden waarom hij in zijn vrije tijd onderzoek doet naar autisme en studie doet bij PAS. Dit is de belangenvereniging van en voor Personen met een stoornis in het Autistisch Spectrum met een normale tot hoge intelligentie.

Tijdsgewricht

Op de basisschool voelde Ewout zich thuis omdat het een kleine, gemoedelijke school was met veel aandacht voor de leerlingen. Zijn stoornis kwam al wel naar voren en werd omschreven als MBD, Minimal Brain Damage. Op zijn 11e jaar vertrok hij naar een internaat in Groningen omdat dat met zijn 'hersenafwijking' goed zou zijn. "Op zich was dat internaat juist niets voor mij, maar ik kwam er wel in aanraking met een hele goede psychiater in het academisch ziekenhuis. Hij stelde de juiste diagnose. Als ik 30 jaar eerder was geboren, was ik waarschijnlijk in een psychiatrisch tehuis opgesloten waar ik dan één keer in de week naar buiten zou mogen. Wat dat betreft is het heel positief dat ik in dit tijdsgewricht leef en dat mijn moeder altijd heel goed heeft opgelet dat wat voor mij het beste was, ook gebeurde. Daar ben ik erg blij om, dat moet ik haar echt nageven," aldus de student.

Op een pedologisch instituut volgde Ewout twee brugklassen en ging vervolgens naar de Pleysier zmk-school in Den Haag. Op die school kregen ze mede dankzij de ervaringen met Ewout aandacht voor Autisme. Hij deed eerst de havo en vervolgens nog een jaar vwo erachteraan. De klassen bestonden uit maximaal 8 personen en de leerlingen deden allen staatsexamen wat betekent dat ze geen schoolonderzoeken hoefden te doen. De individuele aandacht, de goede structuur en de persoonlijk uitgedachte leertrajecten per scholier, maakten dat hij er zich als een visje in het water voelde. Ewout: "Toch deed ik er thuis in Almeer geheimzinnig over. Mensen moesten me als normaal zien. Maar het was natuurlijk wel een beetje dom dat ik dan vertelde dat ik elke dag met de trein naar Den Haag naar school moest!"

Minimale cijfers

De overgang naar de universiteit was voor de student uit Almeer een

minder grote schok dan hij had gedacht. Ewout: "Dat kwam omdat je in blokken van 6 weken één vak kon afronden. Het contact met de studenten ging heel erg goed. In zo'n groepje van 15 studenten en een mentor heb ik aan een aantal verteld wat er met me aan de hand is. En dat werd geaccepteerd. Wel haalde ik minimale cijfers, altijd zo rond de 5,6. Maar ik heb maar twee vakken niet gehaald en in het 2e jaar had ik mijn propedeuse. Bij middeleeuwse studies vind ik de afstand in de tijd tot het onderwerp heel prettig, en er is lekker veel over geschreven. Op de universiteit heb ik geen officiële begeleiding gehad, al ben ik wel samen met mijn moeder en iemand van de Pleysierschool van te voren wezen praten. Andere Autisten zou ik aanraden om vooral iets te gaan studeren wat ze leuk vinden, maar niet iets met al te veel sociale interactie. Leraar geschiedenis zou voor mij geen geschikt beroep zijn. Onderzoeker bij een archief weer wel. Daar liggen de conventies vast. Ik ken een docent met Asperger en die had heel veel moeite met orde houden. Toen heeft de Pleysierschool eens een videocamera in de klas gezet om hem met zijn gedrag te confronteren. Daar leerde hij veel van en daarna ging het beter. Maar ik zou dat soort situaties altijd proberen te vermijden."

Onderwijssysteem

Toen Ewout wist dat hij geschiedenis wilde gaan studeren, is hij gaan kijken welk onderwijssysteem het best bij hem paste. Dat werd dus Utrecht. De student: "Wat pas echt funest is voor autisten, is dat PGB, probleemgestuurd onderwijs. Autistische studenten die in zo'n groepje zitten weten niet wat ze moeten doen, er is te weinig structuur. Uiteindelijk krijgen ze dan op hun kop van medestudenten en de docent. Dat is een veelgehoorde klacht bij autisten. Die werken liever alleen of met een hele duidelijke omschrijving." Ook raadt hij autisten af om af te studeren op hun 'fiep', een obsessie voor één bepaald onderwerp waar mensen zich helemaal in kunnen verliezen. "Het hangt ervan af of je 'fiep' een praktisch raakvlak heeft. Als je helemaal gek bent van lantarenpalen zou ik wat anders verzinnen, maar ben je bijvoorbeeld gek van computers of ruimtevaart, en heb je de kunde in huis om er ook wat mee te doen, dan is het misschien wel ok. Geen autist is hetzelfde, neem dat van mij aan. En dat is meteen

het rottige, want voor 'onze' studieproblemen zijn vaak geen standaardoplossingen te verzinnen. Mijn stelregel is dat je altijd moet vertellen wat je mankeert, of in ieder geval waar je mee geholpen bent. Als je als student je probleem blijft ontkennen dan houdt het gewoon op. Wat dat betreft zou een studiebegeleider altijd moeten stimuleren om het in de groep te vertellen.

Mijn scriptiebegeleider is heel persoonlijk en heel gestructureerd, dat is perfect. We maken samen wekschema's en mijn begeleider levert informatie in hapklare brokken en geeft tips die wetenschappelijk verantwoord zijn. "

Citaten van studenten met ASS

- "De studie Nederlands is heel erg ingericht op werkgroepen of werkcolleges. In die colleges wordt een actieve deelname van de studenten verwacht. Het eindcijfer is zelfs mede daarop gebaseerd. Ik durfde zelden mijn mond open te doen. Ten tweede had ik ook het idee dat ik er langer dan studiegenoten over deed om te begrijpen wat nou precies de bedoeling was."
- "Het probleem met praktica, was dat ik moeite had met samenwerken. De helft van de uitleg ontging me, waardoor ik steeds moest vragen 'wat is er gezegd? wat is de bedoeling?' waardoor het voor de anderen kon lijken alsof ik er de kantjes maar vanaf liep. Bovendien heb ik er moeite mee mijn aandacht op de opdracht te richten, omdat het me al heel veel inspanning kost om aan te voelen wat de plannen zijn van de ander en wat mijn bijdrage moet zijn."
- "Ik moest een stage volgen van minimaal 16 weken of voor dezelfde periode aan studiereizen doorbrengen in het buitenland, het liefste in de tropen. Omdat 16 weken voor mij wel erg lang was, werd voor mij een uitzondering gemaakt en mocht ik deze periode in drieën knippen, wat resulteerde in drie studiereizen."

- “Tijdens mijn studie heb ik dus niet geweten dat ik autistisch was, al had ik achteraf wel veel klachten die daar later bij bleken te horen. Ik doe dus een studie sinds september. Ik heb trekken uit het Autistisch spectrum. Alle punten zijn gehaald tot nu toe, samenwerking loopt moeilijk.”
- “Ik wist tijdens mijn studie niet dat ik een vorm van autisme had, en heb dus gewoon gestudeerd, met naast mijn studie een bijbaan. Dat was soms best zwaar: de combinatie, werken [...]huishouden[...], en nog ASS hebben.”

02 algemeen

I Algemeen

De Nederlandse Vereniging van Autisme gebruikt de term Autisme Spectrum Stoornis (ASS). Spectrum wordt gebruikt in de zin van een veelkleurige waaier, om aan te geven dat een autistische stoornis heel verschillend tot uiting kan komen. De DSM-IV, een internationaal gebruikt classificatiesysteem onderscheidt drie hoofdgroepen:

- 1 De autistische stoornis.
- 2 De stoornis van Asperger.
- 3 PDD.NOS. in het Nederlands: Pervasieve Ontwikkelings Stoornis Niet Anders Omschreven.

In de praktijk zijn deze subgroepen niet zo duidelijk af te bakenen.

Op het gebied van sociale gerichtheid zijn vier groepen te onderscheiden:

- De aloof groep: een inalterte groep die zich afzijdig houdt en sterk in zichzelf gekeerd is.
- De passive groep: een passieve groep die contact wel toelaat, maar zelf het initiatief niet neemt.
- De active but odd groep: deze personen zoeken spontaan en actief contact, maar doen dit op een vreemde en soms claimende wijze.
- De over-formal, stilted groep: deze groep is stijf en houderig en formalistisch, zij zijn overmatig beleefd en vormelijk. Deze sociale gerichtheid kan afhankelijk van de situatie veranderen en in de loop van het leven verschuiven.

ASS is een prikkelverwerkingsstoornis

Bij mensen met ASS komen zintuiglijke prikkels wel binnen, maar ze worden anders verwerkt. Mensen met ASS pikken vaak één detail uit de prikkels en geven daaraan een letterlijke betekenis. Ze hebben er moeite mee de prikkels op een betekenisvolle manier te begrijpen. Mensen met ASS nemen de dingen dus wel waar, maar kunnen dingen, mensen en gebeurtenissen minder goed met elkaar in verband brengen. Voor hen is de wereld eerder een chaos, een wirwar van indrukken. Door hun moeite om betekenis te geven aan datgene wat ze waarnemen, verwerven ze slechts met grote moeite inzicht in hun

omgeving. Mensen die zoveel moeite hebben samenhang in de wereld te ontdekken hebben dan ook logischerwijs moeite met:

- relaties met mensen;
- verbale (taal) en niet-verbale (gebaren, begrijpen van gezichts-uitdrukkingen) communicatie;
- onverwachte veranderingen.

II Verklaringstheoriën

Momenteel zijn er twee theorieën die mogelijk een verklaring geven voor de problemen waar mensen met ASS mee worstelen.

Dit zijn de Theory Of Mind (T.O.M.) en de Centrale Coherentie Theorie.

Met theory of mind wordt bedoeld: 'het hebben van een theorie over de geest'. Het gaat om het besef dat ieder zijn eigen gedachten en waarnemingen heeft, die los staan van andermans gedachten en waarnemingen. Dit besef maakt het mogelijk zaken vanuit verschillend (persoonlijk) perspectief te bekijken. Het is de belangrijkste voorwaarde voor de ontwikkeling van vooral sociale inzichten en vaardigheden. Mensen met ASS hebben vaak een slecht ontwikkelde theory of mind en kunnen daardoor de wereld alleen vanuit het eigen perspectief beleven.

Centrale coherentie theorie slaat op de drang van mensen om informatie bij elkaar te voegen om er betekenis aan te kunnen geven. Dat blijkt bij mensen met ASS vaak een probleem. Zij richten zich meer op de details en krijgen daardoor geen beeld van het geheel.

Dit fenomeen kan zich voordoen bij alle zintuiglijke waarnemingen, bijvoorbeeld bij het waarnemen van klanken en stem.

III Wat zijn hiervan de gevolgen voor studenten met ASS

Mate van zelfstandigheid

Bij studenten met ASS kunnen er terreinen zijn waar de ontwikkeling van de zelfstandigheid zijn grens heeft bereikt. Dit is voor hen zelf soms moeilijk om te accepteren of aan te geven. Hierdoor wordt in het begeleidingscontact niet altijd duidelijk waar eventuele proble-

men ontstaan of kunnen ontstaan tijdens de studie. Regelmatig overleg door de opleiding met voor de student belangrijke mensen, zoals ouders of hulpverlener van de RIAGG, is dan ook aan te bevelen.

Afleidbaarheid en concentratieproblemen

Dit hangt samen met het moeilijker in breder perspectief kunnen denken en het niet kunnen zien van de overeenkomst in dingen. Alle prikkels zijn als het ware even belangrijk en doen dus een voortdurend beroep op de aandacht. Daardoor zal de aandacht zich voortdurend verplaatsen. Er treden concentratieproblemen op door de slechte filtering en gerichtheid op de aangeboden informatie.

Moeite met ordenen en organiseren

Er is minder inzicht in algemene principes en dus weinig mogelijkheid tot zinvolle ordening. Omdat de behoefte aan ordening meestal wél bestaat, ontwikkelt iemand met ASS nogal eens ordeningspatronen die weinig zinvol zijn.

Ook organiseren valt mensen met ASS zwaar. Organiseren is immers vooruitdenken, iets wat iemand die sterk aan het hier en nu gebonden is heel moeilijk vindt.

Een beperkte belangstellingswereld en neiging tot rigiditeit

Door het slechte overzicht, de moeizame ordening van indrukken en de moeite met plannen en uitstippelen van toekomstige acties, wordt de belangstellingswereld beperkt tot enkele 'behepbare' zaken.

Dit bemoeilijkt het plannen, uitstippelen en beginnen van toekomstige acties.

Moeite met communiceren

Mensen met ASS blijven een sterke neiging houden tot concreet denken en hebben moeite met symbolisch denken. De moeite met symbooldenken heeft een directe negatieve invloed op de mogelijkheden tot communicatie. Communicatie staat en valt met het kunnen denken in symbolen. Ook de beperkte wederkerigheid heeft zijn invloed op communicatie: er zal minder neiging zijn om uit te wisselen, terwijl ook het onderling voeden, het zich via elkaar verder

ontwikkelen, vaak ontbreekt. Hierdoor kunnen mensen met ASS minder gebruik maken van de positieve krachten die de omgeving biedt.

Stress, minderwaardigheidsgevoelens en depressieve reacties

Door de moeite met leren, door het niet begrijpen van zaken ontstaat stress. Rigiditeit wordt opgevat als onwil, afwijkende communicatie als lachwekkend, traagheid in denken als sloomheid, beperkte wederkerigheid als egoïsme.

03 intake

Via een intakegesprek kun je in een vroeg stadium adequate begeleiding en doeltreffende voorzieningen realiseren. Studenten met ASS, die voor een bepaalde studie kiezen of nog met het keuzeproces bezig zijn moeten daarom zo snel mogelijk een afspraak maken met hun onderwijsinstelling voor zo'n intakegesprek.

De meeste hbo-instellingen en universiteiten hebben een studentendecaan of contactpersoon, die zich bezig houdt met studenten met een functiebeperking.

Zie www.handicap-studie.nl/studeren/waarstuderen.

I Wie voert de intake uit en hoe vindt deze plaats

De organisatie van de intake en begeleiding kan per onderwijsinstelling verschillen. De begeleiding kan bijvoorbeeld ingedeeld zijn in een zogenaamde eerste - of tweedelijns begeleiding. De begeleider in de eerste lijn is dan een mentor, docent of studieadviseur bij de eigen opleiding en in de tweede lijn een studentendecaan- of psycholoog van de onderwijsinstelling.

Ook wat betreft het initiatief voor een intakegesprek kunnen onderwijsinstellingen verschillen. Er zijn instellingen die nieuwe studenten met een functiebeperking expliciet uitnodigen voor zo'n gesprek.

Er wordt van uitgegaan dat de student zelf contact zal opnemen.

Bij een aantal hogescholen en universiteiten wordt al bij de aanmelding [1] gewezen op voorzieningen voor studenten met een functiebeperking. Een student kan zijn functiebeperking schriftelijk melden op basis van vrijwilligheid. De informatie van de student wordt doorgestuurd naar een medewerker die er vertrouwelijk mee omgaat.

Deze nodigt de student uit voor een intakegesprek. Dit gesprek kan vóór begin van het studiejaar plaatsvinden of in het begin van het studiejaar. De gesprekken zijn altijd vertrouwelijk.

[1] Zie bijlage, procedure bij Fontys Hogescholen

Begrip van ASS en respect voor de student zijn wezenlijk voor een goede intake. Voorbereiding van het intakegesprek verhoogt de kans op een bevredigend resultaat. In paragraaf IV van dit hoofdstuk wordt verwezen naar een format, waarop zowel voor de student als de intaker mogelijke gespreksonderwerpen staan. De intaker moet ervan bewust zijn dat de student het moeilijk kan vinden over zijn functiebeperkingen te praten. Dit kan voortkomen uit schaamte, vanwege opgedane ervaringen of het idee 'het zelf te willen regelen'.

Een gespreksprotocol van de intake geeft duidelijkheid over de gemaakte afspraken. Het werken met een gespreksprotocol optimaliseert ook de afstemming met en overdracht naar andere betrokkenen binnen de onderwijsinstelling. In het kader van privacybescherming wordt alleen informatie over de student aan medewerkers binnen de opleiding/instelling gegeven als de student daar toestemming voor geeft (zie verder paragraaf IV).

II De student meldt zich (niet) voor intake

Er zijn verschillende situaties te onderscheiden:

- De nieuwe student is al bekend met ASS, de diagnose is gesteld. In de vooropleiding heeft de student te maken gehad met aspecten van het studeren, waar hij rekening mee moest houden of waarbij zich problemen en/of functiebeperkingen voordeden. Mogelijk kreeg hij studievoorzieningen. Deze student weet waar hij bij de nieuwe studie op moet letten: hij is ervaringsdeskundige. Op grond van de eigen ervaringen neemt deze student waarschijnlijk zelf het initiatief voor een intakegesprek.
- De student weet (nog) niet dat hij ASS heeft. Deze student meldt zich niet op eigen initiatief voor een intake. De student of docent of medestudenten merken dat er iets aan de hand is waarvan de oorzaak nog niet duidelijk is. Het verwerken van de leerstof, moeite met omgaan met anderen, moeite met concentratie, kunnen signalen zijn op grond waarvan de student zich meldt voor een gesprek of (studie)begeleiding. Tijdens het gesprek kan de intaker de student 'verdenken' van ASS en dit aan de orde stellen. In het hoger onderwijs kunnen pas maatregelen worden

genomen als de student zich zelf met studie- of andere problemen meldt bij een mentor, decaan of andere begeleider.

- De student weet dat er problemen zijn, maar ontkent deze. Hij weet dat er specifieke (studie)problemen zijn, de diagnose ASS is gesteld of zou gesteld kunnen worden als de student hiertoe initiatief nam. Deze student neemt voor het bespreken van zijn (studie)problemen geen contact op met een begeleider op de opleiding. Ook hier geldt dat maatregelen en voorzieningen alleen mogelijk zijn als er een aanleiding voor is. Zoals bijvoorbeeld de studieresultaten. De student moet open staan voor het zoeken naar de oorzaak en het vinden van adequate oplossingen.

III Studie- en beroepskeuze

Bij de studiekeuze speelt de decaan op de vooropleiding een grote rol. Het bezoek van open dagen is altijd aan te bevelen. Het is de student met ASS zeker aan te raden om persoonlijk contact te zoeken met de opleiding die zijn serieuze belangstelling heeft. Bij elk gesprek over studiekeuze geldt de vrijheid van studie- en beroepskeuze voor zover de student voldoet aan de vooropleidingseisen. In een gesprek over de studiekeuze kunnen ook vroegtijdig eventuele financiële en praktische gevolgen aan de orde komen. Het is van belang te onderzoeken wat voor veel studenten met ASS van toepassing is:

- Technische studies leiden veelal tot meer succes dan studies met meer sociale/communicatieve kenmerken.
- Een kleine/overzichtelijk georganiseerde opleiding vergroot de kans van slagen.
- De manier waarop de begeleiding is georganiseerd en wordt uitgevoerd heeft invloed op het studiesucces.
- De kennis van en ervaring met studenten met ASS op de opleiding/instelling speelt een rol.
- Het beleid van de onderwijsinstelling met betrekking tot het realiseren van voorzieningen voor studenten met een functiebeperking is bepalend.
- De mogelijkheid om een vol- of deeltijdvariant van de opleiding te volgen. Dit kan wenselijk zijn vanwege de studiebelasting. Ook het

schriftelijk volgen van onderwijs kan een optie zijn, zoals bijvoorbeeld de Open Universiteit.

Heroriëntatie op studie- en beroepskeuze

Soms zijn er na maanden of jaren van studie nog steeds studieproblemen, of zijn de studieresultaten onvoldoende. De student raakt dan gedemotiveerd voor de studie. Het keuzep proces kan opnieuw beginnen, de student kan zich voor hulp en begeleiding melden bij de studieadviseur, die hem tot dan toe heeft bijgestaan en op de hoogte is van het studieverloop en de knelpunten. De student heeft de vrijheid om een andere begeleider te kiezen die beter past bij zijn persoonlijkheid. Op grond van opgedane ervaring vindt een heroriëntatiegesprek op studie- en beroepskeuze plaats.

IV Het voeren van het intakegesprek

Met behulp van een format kunnen student en intaker zich goed voorbereiden op het voeren van een gesprek. Voor mogelijke gespreksonderwerpen kan de bijlage van dit hoofdstuk geraadpleegd worden. Het intakegesprek verloopt veelal in drie fasen, de oriëntatie-, de inventarisatie- en de realisatiefase.

In de oriëntatiefase wordt gekeken naar de situatie van de student met betrekking tot ASS, zijn voorgaande schoolloopbaan en de sociale omgeving. Bij de inventarisatie gaat het om studiekeuze en -verwachtingen, begeleiding en knelpunten. In de realisatiefase worden concrete afspraken gemaakt over voorzieningen, begeleiding en vervolggesprekken.

Intake is geen éénmalige activiteit. Het vastleggen van afspraken over begeleiding en voorzieningen wordt beschouwd als een 'groeicontract'. Tijdens de studie vindt regelmatig aanvulling en wijziging plaats.

Communicatietips

Tips voor de student

- Bereid je voor, zet vragen op papier.
- Stel de vragen en alle zaken die aan de orde moeten komen duidelijk en concreet.

- Zeg het als je het moeilijk vindt onderwerpen te bespreken.
- Doe je niet anders voor dan je bent.
- Maak aantekeningen of neem het gesprek op. Bespreek dit van tevoren.
- Stel vragen als je niet begrijpt wat de ander zegt of bedoelt.

Tips voor de intaker

- Zorg dat het gesprek in een rustige omgeving plaats vindt. Zet telefoon en PC uit. Dat zijn extra prikkels.
- Maak het doel en de duur van het gesprek meteen bij aanvang duidelijk, zorg voor een duidelijke structuur.
- Toon begrip en respect, neem de student en zijn vragen serieus.
- Realiseer je dat de student het gesprek moeilijk kan vinden; als de diagnose ASS is gesteld, ligt het anders dan wanneer er twijfels zijn. In elk geval is de kans groot dat de student zich 'anders' voelt.
- Stel concrete vragen en vraag door, wees duidelijk. Als de student zijn grenzen aangeeft, ga daar dan niet overheen. Begin met gesloten vragen en ga in de loop van het gesprek over op open vragen, doe dit naar aanleiding van de observaties tijdens het gesprek.
- Geef de student de tijd om zijn antwoord te formuleren.
- Let op non-verbaal gedrag.
- Reageer emotioneel neutraal.

De privacybescherming

Tijdens het gesprek komen vertrouwelijke en persoonlijke zaken aan de orde. De student is niet verplicht om informatie te geven. De consequentie hiervan kan zijn dat hij niet de noodzakelijk geachte voorzieningen kan krijgen.

Het is in het kader van de privacybescherming vereist, dat zeer voorzichtig met vertrouwelijke informatie zoals medische verklaring, persoonlijke gegevens over de functiebeperking wordt omgegaan. De intaker meldt dit altijd aan het begin van het gesprek. Ook wordt dan duidelijk gemaakt waar het verslag van het intakegesprek wordt bewaard en wie inzage heeft. Zonder toestemming van de student geeft de intaker geen informatie door aan anderen. Op verzoek van

of in overleg met de student, neemt de intaker in verband met het treffen van voorzieningen contact op met betrokkenen, zowel intern binnen de opleiding als extern.

Bij alle onderwijsinstellingen bestaat een gedragscode of privacy-reglement waarin dit onderwerp wordt geregeld.

V Rechten op voorzieningen

Verschillende wettelijke regelingen zijn van toepassing. Voor alle regelingen geldt, dat de decaan de schakel is met betrekking tot informatie en aanvraag. In de meeste gevallen is het nodig om over een medische verklaring te beschikken.

Op www.handicap-studie.nl is onder 'mijn rechten' uitvoerige informatie te vinden.

Fontys studenten- decanaat

bijlage 1

De laatste maanden voorafgaand aan het begin van een nieuwe studie vormen voor alle studenten een spannende periode. Misschien vraag je je van tijd tot tijd af of je de juiste studie gekozen hebt; of de studie haalbaar zal zijn en zal voldoen aan je wensen. En of je een juist beeld hebt opgebouwd van de beroepsmogelijkheden.

Daarnaast word je geconfronteerd met nieuwe procedures en regelingen omtrent inschrijving en studiefinanciering voor het hoger onderwijs. Kortom, die laatste maanden kunnen spannend, maar ook onzeker zijn.

Wanneer je een functiestoornis of chronische ziekte hebt, word je ook geconfronteerd met deze vragen, maar is het antwoord misschien nog moeilijker te vinden. Daarom moet je vroeg nagaan wat de mogelijkheden en functiebeperkingen zijn van je functiestoornis voor de latere beroepsuitoefening, en welke aanpassingen in het studieprogramma wenselijk zijn. Wanneer je speciale voorzieningen nodig hebt, kost de realisatie hiervan de nodige tijd. Bij een handicap gaat het in dit verband om functiestoornissen die in principe een vertragende invloed hebben op je studieverloop, zeker wanneer er geen extra voorzieningen voor worden getroffen. Je kunt hierbij denken aan bijvoorbeeld gezichts-, gehoor- en spraakproblemen, rolstoelgebruik, dyslexie, epilepsie, diabetes en psychische stoornissen. Op grond van je ervaringen tijdens eerdere opleidingen, kun je zelf vaak het best aangeven waar je mogelijkheden en functiebeperkingen liggen en welke onduidelijkheden er zijn. De opleiding kan van haar kant aangeven welke aanpassingen en voorzieningen mogelijk zijn. Ook kunnen wij je informeren over speciale regelingen zoals de studiefinanciering die voor jou van belang zijn. Er is een speciale brochure en "Decaanwijzer" over studeren met een handicap beschikbaar. Je zult begrijpen dat in veel gevallen geen standaardoplossingen voorhanden zijn, maar dat er 'maatwerk' moet worden geleverd. Wanneer je denkt dat jouw functiestoornis of ziekte gevolgen zal hebben voor je studievoortgang, of wanneer je vragen hebt op genoemde terreinen kun je contact met ons opnemen. Dan bekijken we samen welke informatie er aan de opleiding doorgegeven moet worden. Wanneer je dit antwoordformulier invult en terugstuurt, zal een van de studentendecanen telefonisch of via e-mail contact met je opnemen.

Antwoordformulier retourneren aan:

Fontys Hogescholen

Studenten - servicebalie R1

Postbus 347

5600 AH Eindhoven

S.V.P. DUIDELIJK SCHRIJVEN!

Studeren met een handicap 03 - 04

---

voornaam _____ achternaam _____

straat _____ huisnummer _____

postcode en woonplaats _____

telefoon _____ e-mail adres _____

gekozen opleiding _____

lesplaats _____

korte omschrijving van de functiestoornis _____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

Ik wil gebruik maken van de volgende voorzieningen _____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

Format
voor de
intaker

bijlage 2

naam student _____

telefoon en emailadres _____

opleiding _____

gesprek gevoerd door _____ datum _____

Oriëntatie

---

aard van de functiebeperking
diagnose sinds _____ door _____

schoolloopbaan tot nu toe
vooropleiding(en) _____

hoe lang over gedaan, diploma wel/niet behaald _____

speciale begeleiding/voorzieningen gehad, welke _____

_____

_____

_____

sociale situatie

woonsituatie

zelfstandigheid

steun van omgeving

externe begeleiding

Inventarisatie

studiekeuze

waarom deze keuze, gemaakt op grond/met behulp van

studie- en beroepentest gedaan

verwachtingen m.b.t. opleiding en beroep

begeleiding gewenst/nodig

persoonlijke

studievoortgangs-

frequentie

knelpunten

aanwezigheid

belastbaarheid

planning en organisatie van de studie

groepswerk

college volgen

stage(s)

informatievoorziening, bijv. roosters, zieke docent,

tentamens, toetsvorm

studievertraging

(on)begrip

sociale vaardigheden, assertiviteit

Realisatie

Afspraken op het gebied van

wie coördineert de begeleiding

wie moet worden geïnformeerd, wie doet dat

vervolggesprek, wanneer, op vast moment, wie neemt initiatief als er problemen zijn

welke voorzieningen worden aangevraagd, wie doet dat

verwijzing naar training sociale vaardigheden, studentepsycholoog

04 van studie- belemmerin- gen naar oplossingen

Aan de hand van verschillende studieactiviteiten worden algemene en specifieke oplossingen geboden voor belemmeringen die bij studeren met ASS voorkomen. Dit komt met name door moeite met het verwerken van informatie en moeite met sociale interactie bij:

- Het bestuderen van lesmateriaal.
- Volgen van colleges en aantekeningen maken.
- Het deelnemen aan werkgroepen, informatie verwerken, presenteren en samenwerken.
- Het maken van individuele werkstukken, papers of scripties.
- Het afleggen van mondelinge tentamens en praktijktoetsen.
- Het maken van schriftelijke tentamens.
- Stagelopen.

Algemene tips voor studenten

Studenten met ASS verschillen van elkaar en niet elke genoteerde oplossing is geschikt voor elke student. Soms zal pas bij het wat langere tijd uitproberen van een oplossing het praktisch nut voor de individuele student thuis of in de eigen onderwijsinstelling blijken. Een algemene regel is dat het nuttig is je docenten tijdig te informeren over je functiebeperkingen op het gebied van informatieverwerking en communicatie. Denk er aan ze informatie te geven over de beste manier van communiceren met jou. Voor de meeste studenten met ASS geldt dat zij baat hebben bij elke 1 á 2 weken een 10 minutengesprek met hun begeleider om de voortgang te bespreken en de activiteiten vooruit te plannen. Als het vragen om hulp moeilijk voor je is, kun je gerust een vertrouwd persoon meenemen die het één en ander voor je kan regelen.

Algemene tips voor docenten en begeleiders

Studenten hebben vaak behoefte aan specifieke begeleiding en structuur. Een deel van de gepresenteerde oplossingen voor de begeleiding van studenten staan niet op zichzelf en zijn pas effectief als ze onderdeel uitmaken van het totale begeleidingstraject. Het is goed om regelmatig met de student te bekijken of de gekozen oplossing voor de problemen met het verwerken van informatie ook werkt.

Het is belangrijk dat docenten en begeleiders accepteren dat de informatieverwerkings- en communicatiestoornis vraagt om aanpassingen van hun kant. Zij zijn het die de student de noodzakelijke voorzieningen en ondersteuning kunnen bieden.

Algemeen geldt dat docenten en begeleiders aan de student kunnen vragen op welke manier ze het beste kunnen communiceren. De student kan dit zelf meestal goed aangeven. De meeste studenten zijn gebaat bij een sturende, zakelijke en pragmatische benadering. Wees sturend en directief in het aanbieden van de lesstof, opdrachten of instructies.

De meeste studenten met ASS hebben baat bij elke 1 á 2 weken een 10 minutengesprek. Het is goed de student daarvoor zelf uit te nodigen en zelf de regie in handen te nemen. Plan het gesprek zoveel mogelijk op een vaste dag en een vast tijdstip. Steeds een aantal concrete vragen doornemen werkt het beste. Zijn de opdrachten inhouden duidelijk? Lukt het om ze maken? Hoeveel tijd besteed je daaraan? Hoe gaat het contact met de andere werkgroepleden? Heb je overzicht over je activiteiten? Heb je hulp nodig?

Voor een student met een stoornis in de informatieverwerking vraagt het volgen van onderwijs veel extra energie. Het is noodzakelijk daar rekening mee te houden en dat kan door een pauze in de bijeenkomsten in te plannen, het moment van het inleveren van producten aan te passen aan zijn of haar mogelijkheden.

Het is van groot belang om als docent of begeleider te respecteren dat de student terreinen heeft waarop op grond van de handicap de grens van de zelfstandigheid is bereikt. Dit vraagt van de docent of begeleider acceptatie van de handicap en het tonen van begrip hiervoor.

Het is mogelijk dat docenten of begeleiders moeite ondervinden bij het aangaan van een functionele relatie met de student met ASS.

Docenten of begeleiders kunnen altijd samenwerken met deskundigen op het terrein van ASS of advies vragen via de GGZ.

Zie www.ggznederland.nl Deskundigen staan in hoofdstuk 6 van deze reader.

Belemmeringen bij het studeren

Studenten met ASS hebben vaak moeite met het verwerken van informatie. Het gaat minder snel, ze hebben moeite met het onderscheiden van hoofd- en bijzaken, met verbanden leggen en het abstractievermogen. Te veel informatie tegelijk levert problemen op.

Door contextgebonden leren kunnen problemen ontstaan als de toets niet gemaakt wordt in het bijbehorende lokaal. Studenten kunnen gevoelig zijn voor geluid en licht. Er is sprake van moeite met flexibiliteit met als gevolg dat zij vaak behoefte hebben aan structuur en duidelijkheid, willen weten wat er van hen verwacht wordt. Vaak vertonen studenten een sterke interesse in een bepaald onderwerp, soms obsessief, en komt overschatting van eigen mogelijkheden voor, met name bij Asperger.

Problemen met het verwerken van informatie leidt vaak tot moeizame sociale interactie

Het niet oppikken van subtiele signalen, zowel verbaal als non-verbaal. Er kan sprake zijn van éénrichtingsverkeer en het letterlijk opvatten van uitspraken. Boos of emotioneel reageren komt voor een student met ASS vaak 'uit de lucht vallen'. De student is gebaat bij het aannemen van een 'neutrale houding'.

Faalangst kan ontstaan door de combinatie van verminderd zelfvertrouwen, gebrek aan bevestiging en perfectionisme. Vaak is er sprake van stress en vermoeidheid bij afwijkende situaties en overvloed aan prikkels. Het te laat beginnen van een college kan stress opleveren. Belemmeringen en het compenseren ervan leveren voor de student vaak tijdgebrek op.

Tips voor studenten over het bestuderen van lesmateriaal

Actief omgaan met de lesstof

- Maak gebruik van onderstrepen, hardop lezen, meebewegen bij het lezen, gesproken tekst afluisteren terwijl je rent of fietst, laat je gedeelten van de tekst voorlezen.
- Lees aandachtig. Gebruik bijvoorbeeld een kookwekker om jezelf te dwingen een bepaalde tijd geconcentreerd bezig te zijn. Je kunt zo makkelijker controleren of je gedachten afdwalen.
- Maak samenvattingen. 'Mindmapping' is een creatieve manier om een samenvatting te maken, zodat je de stof structureert, verbanden legt en hierdoor beter kunt onthouden.
Zie: 'Gebruik je hersens' van J.W. van den Brandhof, Hoevelaken 1998 <http://mindmapper.terhoeve.com>
- Structureer je aantekeningen/lesstof. Maak mappen per onderwerp of per vak, berg hier ook je aantekeningen op. Hierdoor kun je het makkelijk terugvinden en je houdt het overzicht. Een computer en een diskette zijn ook handig.
- Gebruik een typoscoop. Dit is een stukje donker plastic of karton met een gleuf erin, zodat je steeds maar één regel leest.
Hulp nodig bij het verwerven van deze vaardigheden? Volg een training leestechneken of studievaardigheden en ga van tevoren na of de training specifiek genoeg gericht is op jouw problematiek. Als de training te algemeen is, vraag dan om een mogelijkheid voor persoonlijke begeleiding waar het gaat om het geleerde te kunnen toepassen tijdens het studeren zelf. Lees 'Gebruik je hersens' van J.W. van den Brandhof, Hoevelaken, 1998, voor leestechneken en geheugentechnieken. Vraag je docent om leestips en studeertips.

Concentratie tijdens het studeren

- Creëer een individuele studieruimte. Een rustige en vertrouwde plek zonder afleiding, ook voor het bestuderen van video en audio-materiaal. Doe dit thuis en op de onderwijsinstelling.
- Zorg zo nodig voor een prikkelarme studieruimte, met aangepaste verlichting.

Je studietijd plannen

- Maak een dagplanning en een taakgerichte planning en stel die regelmatig bij.
- Maak een onderwijsplanning. Maak samen met de studieadviseur een indeling van de onderwijsactiviteiten afgestemd op jouw mogelijkheden. Houd rekening met vertraging of tijdelijke uitval.
- Volg een cursus 'time-management' en ga van tevoren na of de cursus specifiek genoeg gericht is op jouw problematiek. Als de training te algemeen is, vraag dan om een mogelijkheid voor persoonlijke begeleiding bij de cursus.
- Vraag hulp van studieadviseur, studentendecaan, tutor of mentor bij het maken van een taakgerichte planning.

Tips voor docenten en begeleiders over het aanbieden van lesmateriaal

- Zorg voor overzichtelijke lay-out. Pas het lesmateriaal aan zoals readers, audio-visueel materiaal of diskettes en cd-rom. Voorzie het van een heldere structuur, duidelijk taalgebruik, eenduidigheid instructies en een concreet stappenplan.
- Maak teksten in 12 puntsletter, duidelijk lettertype zoals arial, regelafstand 1,5.
- Geef informatie op diskette, cd-rom of via netwerk.
- Zorg voor heldere opdrachten.
- Bied lesstof gestructureerd aan zodat de student goed zijn studietijd kan plannen.
- Bied hulp bij planning.
- Geef de student studietips.

Tips voor studenten over college volgen en aantekeningen maken

Actief deelnemen aan het college

- Schrijf nieuwe en belangrijke woorden en begrippen op en herhaal dit zolang het nodig is.
- Ga dicht bij de docent zitten.
- Ga naast een vaste medestudent zitten die je kan helpen.
- Neem de collegestof op op band- of voice recorder.

- Kopieer aantekeningen van medestudent en vraag om kopieervergoeding.
- Maak gebruik van een notitiemaker. Dat is iemand die voor jou aantekeningen maakt. Vraag aan de studieadviseur of hier een vergoeding voor bestaat.

Besprek met je collegedocent duidelijk wat je nodig hebt. Maak afspraken

- Vraag om collegestof van docent in digitale vorm zoals diskette, cd-rom, netwerk of internet.
- Vraag om het vooraf bekend maken van de collegestof.
- Vraag vooraf om collegestof of sheets in digitale vorm.
- Vraag om concrete informatie over gewenst en verwacht gedrag van studenten.
- Vraag docent om afspraken en opdrachten per e-mail te zenden.

Plan je deelname aan de colleges. Plan op grond van je vermogen tot concentratie

- Plan je afwezigheid zo gunstig mogelijk. Denk bijvoorbeeld aan tijdstip op de dag en spreiding over het hele collegejaar.
- Volg het college met een andere lesgroep bijvoorbeeld in verband met betere lestijden.
- Zoek uit of/en wanneer er een inhaalcollege wordt gegeven.
- Plan tussendoor rust-uren, en maak hiervoor gebruik van een rust(ige)ruimte op de onderwijsinstelling. Soms is er in de bibliotheek een ruimte die door studenten van die studierichting nauwelijks gebruikt wordt.

Maak afspraken over deelname aan verplichte colleges. Ga op zoek naar alternatieven

- Vraag om absentieregeling of versoepeling van aanwezigheidsplicht.
- Vraag om gunstige clustering van lesactiviteiten.
- Vraag om een vast persoon die je kunt aanspreken over gunstige roostertijden of plotselinge roosterwijzigingen.
- Vraag om voorkeurdocent. Als je kunt kiezen, volg dan college bij

de docent die het meest rekening met je houdt en waarvan de manier van lesgeven het beste aansluit bij jou.

- Doe een voorstel om de verplichte collegestof op een alternatieve manier te kunnen bemachtigen. Vraag of het college kan worden opgenomen en daarna beschikbaar kan komen op internet, via cd-rom of via video. Misschien kan het college live worden uitgezonden op internet via de webcam. Vraag of de onderwijsmodule via internet beschikbaar is, of vraag om een zelfstudiemodule.
- Maak een keuze voor het volgen van een gedeelte van de leerstof in contractonderwijs. Bij sommige opleidingen is het mogelijk om alleen te betalen voor het vak dat je volgt. Hierdoor zijn er meer mogelijkheden voor flexibel en gespreid leren.

Tips voor docenten of begeleiders voor het verzorgen van colleges

- Gebruik heldere taal die voor één uitleg vatbaar is. Vermijd woordgrappen en beeldspraak. Deze worden vaak letterlijk geïnterpreteerd.
- Bied college aan met een duidelijke structuur.
- Geef heldere mondelinge toelichtingen bij schriftelijke informatie.
- Geef heldere schriftelijke toelichting bij mondelinge informatie of presentatie. Doe dit ook wat betreft verwachtingen van studenten bij het zelfstandig uitvoeren van een opdracht.
- Geef vooraf overzicht van de te behandelen stof en leg verbanden met de rest van de stof.
- Herhaal nieuwe, belangrijke woorden en begrippen en schrijf ze op.
- Geef goede, duidelijke feedback.
- Geef pauze.
- Houd rekening met het tempo van de student.
- Bied desgewenst ondersteuning aan. Denk aan collegestof beschikbaar stellen per diskette, cd-rom, netwerk of internet. Vooraf sheets of eigen aantekeningen op papier ter beschikking stellen. Bied gelegenheid na de les tot vragen stellen of toelichting geven. Bied gelegenheid tot vragen stellen via e-mail of telefoon.

Tips voor studenten voor het deelnemen aan werkgroepen: informatie verwerken, samenwerken en presenteren

Maak gebruik van hulpmiddelen

- Neem belangrijke discussies of overleg op op bandrecorder of voicerecorder.
- Maak gebruik van een voicerecorder voor het inspreken in plaats van noteren van aantekeningen.
- Gebruik een laptop.
- Maak een communicatiemap. Kan notulen, afspraken, relevante info bevatten.
- Gebruik een agenda om belangrijke informatie en al je afspraken en notities direct vast te leggen. Op deze manier houd je overzicht en controle over je activiteiten.
- Communiceer met je werkgroep via e-mail, chat, msn of telefoon. Handig voor overleg buiten de werkgroepbijeenkomsten.
- Tips bij het doen van een presentatie: maak gebruik van ondersteunende presentatiemiddelen zoals bijvoorbeeld sheets, PowerPoint, 'spiekbriefje' of video.
- Gebruik een vast persoon als aankijk of ondersteuningspunt bij het presenteren. Je vraagt een persoon op wie je je aandacht tijdens het presenteren richten mag.

Maak afspraken met medestudenten en je docent over taken. Deze moeten concreet zijn. Zet alles op papier; in ieder geval over je eigen taak helder communiceren en deze schriftelijk formuleren en afbakenen

- Een vaste structuur in de contact-uren die de werkgroep met de docent heeft.
- Werkgroepoverleg op gunstige tijden.
- Werkgroepoverleg in prikkelarme ruimte.
- Vaste geschikte werkgroepruimte tijdig reserveren.
- Het beperken van lokaalwisseling.
- Vaste pauzes, inroosteren rust-uren.
- Het aanstellen van een voorzitter in groep die orde houdt en samenvat.
- Samenwerken vooral met vaste 'partner' of studiemaatje zowel in en buiten de werkgroep.

- Meedoen aan beperkt aantal opdrachten en werkgroepbijeenkomsten.
- Presenteren in kleine groep.
- Presenteren op geschikte tijden, dagen.
- Presentaties en tentamens clusteren. Door zoveel mogelijk op dezelfde dag te plannen hoef je minder vaak naar school te komen.

Ga op zoek naar mogelijke alternatieven en bespreek deze met docent

- Doe een voorstel om de competenties met betrekking tot groepswork op een alternatieve manier te mogen bewijzen.
- Vraag de presentaties te mogen voorlezen.
- Bedenk zelf een alternatieve opdracht in plaats van werkgroepdeelname.
- Vraag om individuele opdrachten naast gedeeltelijke werkgroepopdrachten.
- Maak een procesverslag van jouw bijdrage, over jouw aandeel in de werkgroep. Beschrijf de eventuele gemiste leerpunten en doe een voorstel hoe je deze kunt inhalen.
- Vraag om spreiden inleverdata voor presentaties en werkgroepoverleggen.
- Vraag om beperking aantal opdrachten.
- Vraag absentieregeling of versoepeling van de aanwezigheidsplicht.
- Vraag om een individueel studietraject. Als alternatief voor het werken in werkgroepen.

Vraag om hulp of extra begeleiding

Als je het vragen om extra hulp of extra begeleiding lastig vindt, neem dan een vertrouwd persoon mee om duidelijk te maken waar je behoefte aan hebt.

- Vraag om begeleiding door een vertrouwd persoon.
- Vraag extra afspraken of begeleiding over je studievoortgang.
- Vraag begeleiding bij het inventariseren van en omgaan met knelpunten.
- Vraag begeleiding of volg een training in bijvoorbeeld communica-

tieve vaardigheden, faalangsttraining, training assertiviteit, leren samenwerken, sociale vaardigheden en dergelijke. Houd daarbij in de gaten of de training voldoende gericht is op jouw persoonlijke leerdoelen.

Tips voor docenten of begeleiders over begeleiden werkgroepen

- Gebruik heldere taal die voor één uitleg vatbaar is. Vermijd woordgrappen en beeldspraak. Deze worden vaak letterlijk geïnterpreteerd.
- Structureer de werkgroepagenda.
- Verschaf niet teveel informatie in één keer. Studenten hebben meer tijd nodig om informatie te verwerken.
- Geef duidelijk en in detail de instructies, de stappen die gezet dienen te worden.
- Maak duidelijke afspraken rondom informatievoorziening of communicatie vanuit de werkgroep. Bij voorkeur schriftelijk. Kondig veranderingen duidelijk en op tijd aan. Bij voorkeur schriftelijk.

Tips voor studenten voor het maken van individuele werkstukken, scripties en papers

Breng zelf structuur in het schrijfproces.

- Controleer regelmatig met je docent of begeleider of de opdracht helder is.
- Werk volgens een planning; maak een dagplanning en een taakgerichte planning en stel die regelmatig bij.
- Plan ook je rustpauzes in. En doe dan wat ontspanningsoefeningen.
- Maak bij je planning gebruik van een werkagenda, ingesproken in voicerecorder.
- Studeer thuis in een rustige omgeving. Verwijder zaken die je kunnen afleiden en zorg voor een goede rustige verlichting.
- Regel tijdig een netwerkkaart om je eigen laptop op netwerk van de onderwijsinstelling aan te sluiten.
- Plan computergebruik in de bibliotheek op tijd.
- Ga tijdig op zoek naar een rustige/prikkelarme studieruimte in de onderwijsinstelling. Soms is er in de bibliotheek een ruimte die

door studenten van die studierichting nauwelijks gebruikt wordt.

- Kijk of je tips vindt bij andere onderdelen van deze reader: bestuderen lesmateriaal en college volgen/aantekeningen maken.

Ga op zoek naar mogelijke alternatieven en bespreek deze met docent/begeleider

- Maak een jaaroverzicht van in te leveren werkstukken en doe een voorstel voor gunstige spreiding over het collegejaar.
- Vraag je opdracht in delen te mogen maken.
- Vraag om alternatieve inleverdatum.
- Doe voorstel om opdracht samen met medestudent te maken.
- Vraag om mogelijkheid tot mondelinge toelichting bij je werkstuk.
- Vraag delen ingesproken op band in te mogen leveren.
- Vraag om videopresentatie te maken in plaats van werkstuk.

Vraag om extra hulp of begeleiding

Als je het vragen om extra hulp of extra begeleiding lastig vindt, neem dan een vertrouwd persoon mee om duidelijk te maken waar je behoefte aan hebt.

- Zoek een medestudent als studiemaatje om bijvoorbeeld elkaar regelmatig aan het werk te houden of inhoudelijke stukken voor te leggen.
- Zoek iemand om je te helpen bij het typewerk.
- Vraag docent vragen te mogen stellen per e-mail of telefoon.
- Vraag extra ondersteuning van vakdocent of scriptiebegeleider.
- Organiseer mogelijkheid extra feedback te krijgen.
- Vraag begeleiding op specifieke punten bijvoorbeeld werken onder tijdsdruk, maken van een taak- en/of tijdsplanning, vaardigheidsaspecten voor het maken van een werkstuk.

Tips voor docenten en scriptiebegeleiders over werkstukken, papers en scripties

- Zorg voor schriftelijke formulering van de opdracht en controleer of die helder bij student is overgekomen.
- Geef duidelijk en in detail de instructies, de stappen die moeten worden gezet.

- Maak duidelijke afspraken. Bij voorkeur schriftelijk.
- Kondig veranderingen duidelijk en tijdig aan.
- Bied mogelijkheid voor alternatieve inleverdata als dat noodzakelijk is.
- Bied mogelijkheid aan voor extra feedback.
- Bied mogelijkheid voor het mogen stellen van vragen per e-mail of telefoon.
- Bied mogelijkheid voor alternatieve opdracht als dat noodzakelijk is. Denk aan: geven van een mondelinge toelichting, inleveren ingesproken werkstuk of een videopresentatie in plaats van een werkstuk.
- Bied ondersteuning. Denk daarbij aan begeleiding bij planning, kunnen werken onder tijdsdruk, specifieke studievaardigheden.

Tips voor studenten over het afleggen van mondelinge tentamens en praktijktoetsen

Regel je zaken op tijd

- Zorg op tijd voor schriftelijk heldere informatie over vorm, inhoud en beoordeling van de toets.
- Zorg dat je op de hoogte bent van de docent die de toets afneemt en zorg ervoor dat deze docent op de hoogte is van de noodzaak de tentamenvragen of opdrachten helder, logisch en bondig te formuleren. Vraag desgewenst om rustpauze tussen de tentamenonderdelen.
- Vraag om een docent bij wie je je veilig voelt.
- Zorg dat je op de hoogte bent in welk lokaal de toets wordt afgenomen.
- Zorg, als dat is toegestaan, voor een vaste partner bij praktijktoetsen.
- Vraag tijdig, zo mogelijk schriftelijk, om heldere instructies en verwachtingen van de docent.
- Regel dat je het tentamen mag afleggen op een gunstige dag of tijd.
- Regel verlenging tentamentijd zodat je meer tijd hebt de informatie uit de vraag of opdracht te verwerken. Vraag om tussendoor een rustpauze.

- Regel verkorten tentamentijd of het tentamen in delen maken. Doet minder aanslag op je beperkte energie.
- Maak een jaarplanning en regel spreiden van tentamens. Over de dag of over het blok.
- Maak een jaarplanning en regel clusteren van tentamens. Zoveel mogelijk tentamens en presentaties op een dag, dan hoef je minder vaak naar school te komen.
- Vraag om een diagnostische toets (een proeftoets).

Ga op zoek naar alternatieven en bespreek deze met docent

- Vraag in plaats van mondeling tentamen: schriftelijk tentamen, schriftelijk tentamen met mondelinge toelichting, tentamen via chat of msn of take-home tentamen op een bandje, als uitspraak of luistervaardigheid getoetst wordt.
- Vraag praktijktoets af te mogen leggen samen met vaste oefenpartner.
- Vraag in plaats van praktijktoets een video te mogen inleveren.
- Vraag vrijstelling voor die onderdelen van de (praktijk)toets die voor jou onmogelijk zijn af te leggen op grond van je functiebeperking. Dit zal alleen worden toegestaan als je hierdoor wel blij kunt blijven geven over bepaalde kerncompetenties te beschikken. Zoek samen met je docent naar alternatieven om je competenties aan te tonen en je studiepunten te halen.

Tips voor docenten/begeleiders over het afnemen van mondelinge tentamens en praktijktoetsen

- Geef op tijd schriftelijke informatie over de toets: datum, vorm, inhoud, beoordeling, welke docent en welk lokaal.
- Geef op tijd, schriftelijk, helder de verwachtingen ten aanzien van gedrag van studenten.
- Kondig veranderingen duidelijk en tijdig aan. Bij voorkeur schriftelijk.
- Bied mogelijkheid tot afleggen diagnostische toets.
- Zorg voor tentamenlokaal dat vertrouwd is bij de student.
- Zorg voor tentamenomgeving die rustig en prikkelarm is.
- Houd rekening met beperking energie en geef rustpauze.

- Formuleer tentamenvragen en praktijkopdrachten helder, bondig en logisch.
- Geef duidelijk en in detail de instructies, de stappen die moeten worden gezet.
- Bied mogelijkheid tot afleggen toets op alternatieve datum/tijdstip als dat noodzakelijk is.
- Werk mee als student bij collega-docent tentamen wil afleggen als hij zich daar veiliger bij voelt.
- Bied mogelijkheid tot afleggen tentamen op alternatieve wijze. Bijvoorbeeld schriftelijk, via chat of msn, take-home tentamen of op video.
- Zoek alternatief als blijkt dat student (een deel van) een toets niet kan afleggen op grond van zijn handicap. Is het mogelijk het beheersen van de vereiste competenties op een alternatieve manier aan te tonen of het aantal studiepunten op een alternatieve manier te halen?
- Bied, of wijs de student de weg naar, extra ondersteuning in de vorm van tentamentraining, cursus timemanagement, faalangst-training, training communicatieve vaardigheden of assertiviteit of specifieke vaardigheidstraining.

Tips voor studenten over het maken van schriftelijke tentamens

Regel op tijd je zaken

- Zorg op tijd voor schriftelijk heldere informatie over vorm, inhoud en beoordeling van de toets.
- Zorg dat je op de hoogte bent in welk lokaal de toets wordt afgenomen.
- Regel, zo mogelijk, een vaste plaats in het lokaal. Denk daarbij aan rustig, prikkelarm en goed licht.
- Regel tentamen in een individuele ruimte en denk daarbij aan minder stressfactoren aanwezig, minder afleiding.
- Regel dat je het tentamen mag afleggen op een gunstige dag/tijd.
- Regel verlenging tentamentijd zodat je meer tijd hebt de informatie uit de opgaven te verwerken en pauzes kunt nemen.
- Regel verkorting tentamentijd of dat je je tentamen in delen mag

maken. Doet minder aanslag op je beperkte energie.

- Maak een jaarplanning en regel spreiden van tentamens. Over de dag of over het blok.
- Maak een jaarplanning en regel clusteren van tentamens. Zoveel mogelijk tentamens en presentaties op een dag, dan hoef je minder vaak naar school te komen.
- Vraag om een proeftoets.

Ga op zoek naar mogelijke alternatieven en bespreek deze met docent

- Vraag in plaats van een schriftelijk tentamen: een openboek tentamen, take-home tentamen, tentamen via e-mail of internet, antwoorden inspreken op cassette, antwoorden op computer of laptop, mondeling tentamen, multiple choice in plaats van open vragen, open vragen in plaats van multiple choice, vragen op cassette of vragen op computer of laptop.
- Vraag vrijstelling voor die onderdelen van het tentamen die voor jou onmogelijk zijn af te leggen op grond van je functiebeperking. Dit zal alleen worden toegestaan als je hierdoor wel blijkt kunt blijven geven over bepaalde kerncompetenties te beschikken. Zoek samen met je docent naar alternatieven om je competenties aan te tonen en je studiepunten te halen.

Tips voor docenten/begeleiders voor het afnemen van schriftelijke tentamens

- Geef op tijd schriftelijk informatie over het tentamen: datum, vorm, inhoud, beoordeling, welke docent en welk lokaal.
- Kondig veranderingen duidelijk en op tijd aan. Bij voorkeur schriftelijk.
- Bied mogelijkheid tot afleggen diagnostische toets.
- Zorg zo mogelijk voor tentamenlokaal dat vertrouwd is bij de student.
- Zorg zo mogelijk voor tentamenomgeving die rustig en prikkelarm is.
- Formuleer tentamenvragen helder, bondig en logisch.
- Maak tentamenvragen in 12 puntsletter, duidelijk lettertype zoals arial, regelafstand 1,5.

- Geef duidelijk en in detail de instructies, de stappen die gezet moeten worden.
- Bied mogelijkheid tot afleggen tentamen op alternatieve datum/tijdstip als dat noodzakelijk is.
- Bied tentamentijdverlenging aan.
- Bied tentamenverkorting aan of laat het in delen maken.
- Bied tentamenalternatief. Zoals openboek, take home, per e-mail, internet, antwoorden op cassette/laptop, vragen op cassette, laptop, multiple choice in plaats van open vragen of andersom.
- Bied de student extra ondersteuning in de vorm van tentamen-training, cursus timemanagement, faalangstraining of cursus ontspanningsoefening.
- Zoek alternatief als blijkt dat student (een deel van) een tentamen niet kan afleggen op grond van zijn handicap. Is het mogelijk het beheersen van de vereiste competenties op een alternatieve manier aan te tonen? Is het aantal studiepunten op een alternatieve manier te halen?

Tips voor studenten over stagelopen

Regel je zaken op tijd

- Vraag advies aan een interne of externe begeleider over wat, hoe en wie je moet vertellen over je handicap, waar je stageplek rekening mee moet houden en welke manier van begeleiding voor jou optimaal is. Denk aan het informeren van je stageomgeving over je functiebeperkingen op het gebied van informatieverwerking en communicatie, over het geven van informatie en over de beste manier van communiceren met jou.
- Zoek tijdig een geschikte stagebegeleider of stagedocent met specifieke expertise in het begeleiden. Informeer je stagebegeleider of stagedocent over bovenstaand punt.
- Zoek op tijd een geschikte stageplaats. Denk ook aan vervoer naar je stageplaats.
- Denk aan noodzaak van: rustige werkruimte, vaste werkplek, vaste overlegtijden.
- Regel tijdig, schriftelijk helderheid over stageopdracht en verwachtingen van stageplek en stagedocent.

- Maak afspraken over aanwezigheid en wat te doen bij absentie. Maak afspraken over pauzetijden en regel een ruimte waar je rust kan nemen. Ga steeds uit van je beschikbare energie.
- Regel spreiding van je stage over meerdere korte perioden. Denk ook aan parttime stagelopen.
- Maak afspraken over regelmatig overleg. Denk aan regelmatig een 10 minutengesprek met een vaste begeleider om de voortgang te bespreken en de activiteiten vooruit te plannen.
- Maak afspraken over informatievoorziening, bijvoorbeeld per e-mail.
- Regel op tijd hulp bij rapportage en correspondentie.
- Regel tijdig het bezit van een voicerecorder voor het direct vastleggen van aantekeningen, afspraken, notities. Zo houd je overzicht en controle over je activiteiten.
- Regel tijdig een studiemaatje met wie je regelmatig stage-ervaringen uitwisselt.
- Regel een eventuele tweede stage op dezelfde stageplaats.

Ga op zoek naar alternatieven en bespreek deze met stagedocent

- Vraag naar mogelijkheid voor een duo-stage waarin twee studenten één stage lopen en werken aan stageopdracht.
- Vraag naar alternatieve stagebeoordeling bijvoorbeeld deels door je stagebegeleider en gedeeltelijk aan de hand van je verslag of je portfolio. Hierdoor ben je minder afhankelijk van het begrip van alleen je stagebegeleider voor jouw handicap en krijg je een alternatieve kans om je competenties aan te tonen.
- Als je niet in staat blijkt te zijn om stage te lopen, bespreek dit dan met je docent. Zoek samen hoe je op een alternatieve manier de gevraagde competenties kunt aantonen, en hoe je toch je studiepunten kunt halen.

Tips voor stagedocenten en stagebegeleiders over het begeleiden van een stage

- Bied actieve ondersteuning bij het vinden van een geschikte stageplek.
- Werk samen, of vraag advies aan de externe begeleider van de

student of andere deskundigen. Zie hoofdstuk 6 van deze reader.

- Bespreek met de student of de stageopdracht helder is. Formuleer kort en bondig en doe dat schriftelijk.
- Bied extra ondersteuning aan. Denk aan extra begeleiding op de stageplek, extra tussentijdse stage-evaluaties, regelmatig 10 minutengesprekken over de voortgang en de komende stageactiviteiten, mogelijkheid tot regelmatig telefonisch of e-mail contact met stagedocent, extra begeleiding bij schrijven stageverslag en formuleren leerdoelen.
- Wijs student de weg naar extra ondersteuning in de vorm van faalangstraining, een cursus ontspanningsoefeningen of een cursus sociale en communicatieve vaardigheden.
- Zoek alternatief als blijkt dat student een deel van of de hele de stage niet kan lopen op grond van zijn handicap. Is het mogelijk het beheersen van de vereiste competenties op een alternatieve manier aan te tonen? Kan de student het aantal studiepunten op een alternatieve manier halen?
- Als stage vastloopt of dreigt vast te lopen, vraag tijdig informatie of advies aan bij gespecialiseerde instellingen zoals de regionale ggz-instelling www.ggznederland.nl of handicap + studie helpdesk@handicap-studie.nl Of kijk voor adressen naar hoofdstuk 6 van deze reader.

05 arbeidsmarkt- perspectief

Voor studenten met ASS is specifieke voorbereiding op de arbeidsmarkt van groot belang. De begeleider vanuit de onderwijsinstelling bespreekt met de student zijn talenten en mogelijkheden op het gebied van arbeid maar ook de mogelijke belemmeringen in de communicatie, de sociale context en het hebben van moeite met veranderingen. Ervaringen tijdens een eventuele stage opgedaan, ervaring met het werken in een organisatie, beroepsmatig handelen en omgaan met collega's, kunnen in kaart worden gebracht. De sterke en zwakke punten van de student kunnen uitgangspunt zijn bij de selectie van een bedrijf waar hij wil werken, het type baan, de voorbereiding op een sollicitatiegesprek.

Denk aan

- Sollicitatietraining bij de eigen instelling of een gespecialiseerd loopbaanadviesbureau.
- Jobcoaching.

Interessante websites

- www.leefwijzer.nl
- www.ehbw.nl Eerste hulp bij werk, initiatief van de commissie Werkend Perspectief- Ministerie van Sociale zaken en Werkgelegenheid en Ministerie van Volksgezondheid.
- www.handicap-studie.nl met een uitgebreide beroepentest waarbij zichtbaar is welk beroep is geschikt bij een specifieke handicap.

Interessante literatuur

In het boek *Coping* van Mark Segar van uitgever Garant staan praktische tips voor het vinden van een baan en het voeren van een sollicitatiegesprek.

06 adressen

Landelijke autisme teams

Hieronder volgen de begeleidingsmogelijkheden door landelijke autisteteams. Bijna alle autisteteams hebben informatie aangeleverd. De beschreven hulpverlening wordt uit reguliere AWBZ-verstrekking gefinancierd en is kosteloos voor de cliënt.

Regio Provincie Utrecht

Samenwerkingsverband Autisme Midden-Nederland (SAM)

Het Samenwerkingsverband Autisme Midden-Nederland (SAM) coördineert de intersectorale autistehulpverlening aan jeugdigen en volwassenen in de provincie Utrecht. Voor de doelgroep volwassenen is een zorgprogramma autisme uitgebracht, waarin verschillende modules voor behandeling en begeleiding zijn beschreven.

Individuele "cognitieve" gedragstherapie

Het doel van deze therapie is om het sociaal en praktisch functioneren zo te verbeteren dat de cliënt meer zelfredzaam wordt. Het gaat er om dat de persoon minder last heeft van bijvoorbeeld rigide gedrag, hyperactiviteit, angsten en depressies die zijn of haar sociaal functioneren belemmeren.

Psycho-educatie, in groepen of individueel

Het idee achter psycho-educatie is dat de cliënt meer kennis opdoet over:

- autisme spectrumstoornissen
- algemene richtlijnen van hoe met zijn of haar eigen stoornis om te gaan
- hulpverleningsmogelijkheden
- prognose en toekomstperspectief
- de invloed van ASS op de mensen om hen heen zoals partners en andere gezinsleden.

Sociale vaardigheidstraining

Deze training wordt gegeven aan een groep en is bedoeld om met de deelnemers sociale vaardigheden als kennismaken, luisteren, omgaan

met kritiek te oefenen. Uiteindelijk doel is de cliënt meer greep te laten krijgen over allerlei situaties en daar zelf oplossingen in te kunnen vinden. Op deze manier kan het zelfvertrouwen en de zelfwaardering van cliënten groter worden.

Begeleiding

Begeleiding wordt in drie verschillende vormen gegeven:

- partnerbegeleiding
- ouderbegeleiding
- systeembegeleiding

Al deze vormen zijn gericht op het accepteren dat de partner, het kind een autisme spectrumstoornis heeft en het omgaan ermee. Ook worden partners, ouders, gezinsleden gestimuleerd om meer zicht te krijgen op de eigen behoeften. De gesprekken zijn gericht op het geven van informatie en het bespreken van de gevolgen van de stoornis.

Casemanagement

Casemanagement is er op gericht cliënten met ASS te begeleiden in het zoeken van een antwoord op aanvullende hulpvragen. Die kunnen liggen op het gebied van wonen, werken en vrije tijd. Ook kunnen cliënten worden begeleid in het onderhouden van een netwerk.

Wonen en woonbegeleiding

Voor volwassenen zijn verschillende vormen van wonen en woonbegeleiding denkbaar. Deze variëren van een uur telefonische begeleiding per week tot een geïntegreerde woon- werkvoorziening met 24-uurs begeleiding. De mate van begeleiding verschilt per woonvorm afhankelijk van de behoefte van de bewoners. Over het algemeen is er sprake van een voorspelbare, gestructureerde omgeving.

Arbeid en dagbesteding

Op het gebied van arbeid en dagbesteding zijn meerdere organisaties actief. Zij bieden onder meer jobcoaching, arbeidsbemiddeling, dagbestedingsactiviteiten en trainingen die gericht zijn op het vinden van

een betere aansluiting op de arbeidsmarkt. Je kunt dan denken aan een (groeps)training sociale vaardigheden, conflicthantering of zelfbeeld.

Route naar de hulpverlening

De route naar de hulpverlening van Altrecht en RIAGG Amersfoort e.o. loopt via een verwijzing van de huisarts. In een aantal gevallen is een verwijzing door een huisarts niet nodig:

- wanneer je tussen de 18 en 24 jaar oud bent en hoort tot het doelgebied van Altrecht: aanmelden bij het team jong-volwassenen. Voor jongeren tot en met 17 jaar gaat de aanmelding via de afdeling Jeugd van beide RIAGG's.

Wanneer je op zoek wilt naar een vorm van begeleid of beschermd wonen dan kan hiervoor een indicatie verkregen worden bij één van de Regionale Indicatie Organen (RIO's).

Andere vormen van begeleiding, consultatie

Lotgenotengroep

De lotgenotengroep is een groep van normaal- tot hoogbegaafde mensen met ASS. Door deelname aan de groep krijgt je meer kennis over autisme spectrumstoornissen en wat dit betekent voor het eigen sociaal en praktisch functioneren. Verder kunnen lotgenoten steun geven en ontvangen en allerlei ervaringen uitwisselen, zoals over vakantie, werk, vrije tijd, en financiën.

SOOS

De SOOS is bedoeld voor mensen met ASS vanaf 16 jaar die contact willen leggen met leeftijdsgenoten. Bij de SOOS kunnen zij praten over hun hobby's en interesses en kunnen zij vriendschappen opbouwen en onderhouden. De SOOS-avonden vinden twee keer per maand plaats en elke avond heeft een eigen thema, zoals creatief bezig zijn, spelletjesavond, discoavond, samen eten of praten over een onderwerp.

Contactpersoon in de regio + adres

Contactpersoon in de regio is de coördinator van het Samenwerkingsverband Autisme Midden-Nederland (SAM): Hannelore Schledorn, p/a Altrecht, Nieuwe Houtenseweg 2, 3524 SH Utrecht
tel. 030-2809367 / 2809362 email: autisme@altrecht.nl

Regio Noord-Holland Zuid

Centrum Autisme

Centrum Autisme is een gespecialiseerd kenniscentrum op het gebied van autismehulpverlening. De hulpverlening richt zich op kinderen en volwassenen met een autistische stoornis en op de mensen in hun directe omgeving: onder meer ouders, partners of gezinsleden en andere hulpverleners of begeleiders die betrokken zijn bij de dagelijkse zorg.

Individuele behandeling

Het gaat hierbij om de behandeling van aan autisme gerelateerde problemen. De problemen kunnen zich voordoen op verschillende gebieden: relaties met anderen, wonen, werk of studie. Naast gedragstherapie kan de behandeling zich bijvoorbeeld ook richten op een specifiek gebied: partner-relatietherapie, stressmanagement, traumaverwerking, of agressiehantering.

Psycho-educatie

Bij deze behandelvorm staat het geven van inzicht in de stoornis voorop en worden handreikingen geboden om met bepaalde aspecten van de stoornis om te gaan. Daarbij kunnen ook de ouders, partners of bijvoorbeeld docenten betrokken worden.

Themagerichte groep

De themagerichte groep is bedoeld voor jongeren vanaf 16 jaar en jongvolwassenen tot en met 25 jaar met een autismspectrumstoornis die problemen hebben in de dagelijkse omgang met anderen. De thema's kunnen onder andere zijn: vergroten van sociale vaardighe-

den, maken en houden van vrienden, relaties en partners, seksualiteit, werk en collega's, zelfmanagement, zelfstandig gaan wonen en zinvol invullen van vrije tijd.

Woon- of werkprofiel

Om voor een juiste woonvorm in aanmerking te komen of meer inzicht te krijgen wat voor werk geschikt is kan een woon- of een werkprofiel worden opgesteld.

Route naar Centrum Autisme

Cliënten die reeds ingeschreven staan bij Centrum Autisme, kunnen contact opnemen met hun hulpverlener of met de autisme helpdesk, dagelijks tussen 12.00 en 13.30 uur op tel.: 071 5179799. Cliënten die nog niet ingeschreven staan bij Centrum Autisme kunnen via GGZ-instellingen, de SPD of bureau Jeugdzorg worden aangemeld. Kijk op www.centrumautisme.nl of vraag je huisarts voor meer informatie.

Autisme Helpdesk

De Autisme Helpdesk voor volwassenen is op dinsdag, donderdag en vrijdag van 12.00 tot 13.00 uur bereikbaar via het telefoonnummer (071) 8907800.

Zorgcoördinatie Autisme

De zorgcoördinatie autisme heeft als doel het welzijn en maatschappelijk functioneren van de cliënt zoveel mogelijk te bevorderen, en stagnatie van de ontwikkeling te voorkomen. Dit doel wordt bereikt door het geven van advies en ondersteuning aan de cliënt en zijn ouders of partner met betrekking tot de hulpverlening. Afstemming van de verschillende hulpverleningsvormen door de zorgcoördinatie autisme worden bevorderd.

Het Centrum Autisme biedt verschillende cursussen en andere vormen van deskundigheidsbevordering aan. Zij geven cursussen en consultatie op maat voor specifieke doelgroepen, zoals scholen, woon- en werkvoorzieningen.

Contactpersoon Centrum Autisme voor begeleidingsmogelijkheden voor studenten

Caroline Schuurman

Postadres:

Postbus 750

2300 AT Leiden

Bezoekadres:

Rhijngeesterstraatweg 13a

2342 AN Oegstgeest

Tel. 071 - 890 78 00

Fax. 071 - 890 78 01

Email: centrumautisme@rijngeestgroep.nl

Regio Overijssel

Individuele begeleiding, afhankelijk van de hulpvraag bij de afdeling jongeren of volwassenen van de RIAGG's in Overijssel: Zwolle, Deventer, Almelo, Hengelo en Enschede.

Verschillende RIAGG's bieden verschillende mogelijkheden, bijvoorbeeld langdurige ondersteuning bij het dagelijks functioneren, psychiatrische intensieve thuiszorg, gespreksgroepen, sociale vaardigheidstrainingen.

Route naar deze hulpverlening

Aanmelden via de huisarts.

Contactpersonen in de regio

- M. Krediet, coördinator autismehulpverlening tel. 0546-542424
- Mediant (RIAGG Hengelo/Enschede) tel. 053-4755755
- Adhesie/ RIAGG Almelo tel. 0456-542424
- RIAGG Ijsselland tel. 0570-688788
- RIAGG Zwolle tel. 038-4269426

Regio Gelderland

RIAGG's Autisme Team Gelderland

Mogelijkheden voor diagnostiek, behandeling en begeleiding worden per aanmelding bekeken, er zijn geen standaard antwoorden. Niet-cliënten kunnen bellen voor consultatievragen.

Route naar deze hulpverlening

Hieronder staan de adressen voor wat betreft de jeugd van de diverse RIAGG's van waaruit autismehulpverlening wordt verleend. De leeftijdsgrenzen zijn verschillend (tot 18 of 23 jaar). Als je belt hoort je wel of je bij de volwassenen moet zijn, meestal op hetzelfde adres.

- De Gelderse Roos Arnhem, ARNHEM, 026-3511919
- GGZ-Nijmegen, 024-3837700
- Spatie, APELDOORN 055-5262626
- De Gelderse Roos Veluwe Vallei. EDE, 0318-691212
- GGNet, DOETINCHEM, 0314-371010
- De Gelderse Roos Rivierenland, TIEL, 0344-656111

Aanmelding kan alleen op verwijzing door een arts.

Centraal adres

Dhr. R. Meeuwissen, coördinator

p/a De Gelderse Roos Arnhem

Vijfzinnenstraat 88

6811 LN ARNHEM

tel 026-3511919

Regio Flevoland en de NoordWest Veluwe

Meerkanten Autismezorg

Route naar deze hulpverlening

Alle aanmeldingen voor Meerkanten Autismezorg lopen via de huisarts.

Contactpersoon

Coby Bolle
Meerkanten autismezorg, afd PDV,
Postbus 1000
3850 BA Ermelo,
tel 0341 - 566786, mobiel 06 - 51 68 27 67.

Regio Noord-Holland Noord (NHN)

Autisme steunpunt nhn

Speciaal voor het onderwijs biedt het autisme steunpunt nhn geen begeleiding. Wij verwijzen door naar verschillende Rec's (scholen voor speciaal onderwijs). De coördinator is Frans van Eeden, Castricummerwerf 38, 1901 RV Castricum, 0251 - 671106. Daar is een indicatiecommissie en een coördinator ambulante begeleiding voor Noord Holland.

Voor begeleiding bieden de reguliere jeugdafdelingen in Alkmaar, Den Helder en Hoorn voornamelijk ouderbegeleiding, medicatietherapie, sociale vaardigheidstraining en individuele begeleiding. Op aanvraag gaan de medewerkers naar school toe voor een gesprek over de desbetreffende jongere met zijn handicap.

Route naar deze hulpverlening

Intake gesprek na verwijzing van de huisarts of aanmelding bij spreekuur BJZ via 0900 - 2223330, diagnostisch onderzoek volgt bij verdenking van autisme, vervolgens volgt een behandelaanbod.

Het autisme steunpunt werkt met aandachtsfunctionarissen in de reguliere hulpverlening.

Er is een telefonisch spreekuur voor iedereen die vragen heeft over autisme. De cliënten, ouders en betrokkenen, leerkrachten en hulpverleners kunnen bellen met: 072 - 5140888.

Verdere informatie: www.autismesteunpunt-nhn.nl

Contactpersonen in de regio

- coördinator autisme steunpunt nhn GGZ is Linda Rollenberg
Autisme Steunpunt nhn GGZ Alkmaar, jeugd, Oude Hoeverweg 10
1816 BT Alkmaar, 072 - 5270320
- aandachtsfunctionarissen GGZ Alkmaar jeugd: Marijke van der Wal en Eda Buysman; volwassenen acute zorg en behandeling Anous Klein Schiphorst, langdurige zorg Etienne Forceville
GGZ Alkmaar volwassenen, Kennemerstraatweg 494 Heiloo,
072 - 5312312
- aandachtsfunctionarissen West Friesland jeugd; Karin Smit en Cecilia Postma: GGZ West Friesland, Maelsonstraat 1, 1624 NP Hoorn, 0229 - 208820
- volwassenen Annelies Plugge: GGZ West Friesland, Maelsonstraat 1, 1624 NP Hoorn, 0229 - 208820
- aandachtsfunctionaris Den Helder jeugd : Ingrid Martin, volwassenen Lucas Pouwels
GGZ Den Helder, Huisduinerweg 5, 1782 GZ Den Helder,
0223 - 685000

Regio Noord- en Midden-Limburg

Autismeteam Noord- en Midden-Limburg (NML)

Het autismeteam Noord- en Midden-Limburg (NML), verbonden aan de RIAGG Midden-Limburg, heeft de volgende taken:

- 1 Diagnostiek- en indicatiestelling
- 2 Consultatie en advisering
- 3 Voorlichting en deskundigheidsbevordering

De behandeling en begeleiding wordt uitgevoerd door de verschillende instellingen in de regio zoals GGZ, jeugdhulpverlening, verstandelijk gehandicaptenzorg, of daarbuiten.

Omdat de hulpverlening aan volwassenen met een ASS binnen deze instellingen nog in ontwikkeling is, ontbreken specifieke mogelijkheden voor studiebegeleiding. Wel bestaan mogelijkheden voor trajectbegeleiding richting arbeid via de afdeling rehabilitatie. Begeleiders kunnen voor consultatie, voorlichting en deskundigheidsbevordering een beroep doen op het autismeteam NML.

De route naar deze hulpverlening

Voor hulpverlening binnen een GGZ instelling is een verwijfsbrief van de huisarts nodig. Met deze verwijfsbrief kan de cliënt zich zelf aanmelden. In een eerste gesprek wordt de hulpvraag geïnventariseerd en bekeken of en zo ja, op welke wijze de hulpvraag het best beantwoord kan worden. In overleg met de cliënt wordt vervolgens een begeleidings- of behandelplan opgesteld. Het is mogelijk voorafgaand aan de aanmelding consultatie of informatie te vragen bij het autismeteam NML.

Voor consultatie, voorlichting of deskundigheidsbevordering kan door de begeleiders rechtstreeks contact worden opgenomen met het autismeteam NML.

Contactpersoon in de regio/bereikbaarheid autismeteam NML

Voor informatie kan men terecht bij de coördinator autismehulpverlening NML:

Mevrouw drs. B. Kox

Klinisch pedagoog/GZ psycholoog

RIAGG Midden-Limburg

Postbus 21

6040 AA ROERMOND

tel 0475-387474

fax 0475-335766

e-mail bkox@riaggmidden-limburg.nl

Regio Zuid-Limburg

Centrum Autisme Zuid-Limburg

Begeleidingsmogelijkheden voor studenten en hun begeleiders
Er zijn geen structurele afspraken of structuren met betrekking tot begeleiding aan studenten met ASS en/of hun begeleiders. Voor echte behandeling kan iedereen terecht bij de reguliere GGZ instellingen. Studenten met ASS of begeleiders kunnen voor begeleiding/informatie/consultatie terecht bij het centrum Autisme. Men kijkt dan in overleg wat de vraag is en hoe het centrum of een andere instelling deze vraag kan beantwoorden.

De route naar deze hulpverlening

In principe kan iedereen rechtstreeks aankloppen voor begeleiding.

Contactpersoon in de regio/bereikbaarheid autismeteam NML

Centrum Autisme

Marienwaard 55 | 6222 AM Maastricht | 043-3527979

Bij centrum Autisme is een infocentrum dat gerund wordt door vrijwilligers die enkele uren per week worden ondersteund door een professional. In dit Infocentrum zijn boeken, tijdschriften, video's en artikelen over autisme te vinden. Er wordt veel gewerkt via lotgenotencontact. De vrijwilligers zijn allemaal (ouders van) mensen met een autismspectrumstoornis.

Het centrum organiseert regelmatig in samenwerking met de SPD-info-avonden over autisme. Er staat dan steeds een ander onderwerp centraal. Ze hebben een eigen site met artikelen over autisme.

Infocentrum Autisme

Marienwaard 55

6222 AM Maastricht

043-3527969

info@autismeinfocentrum.nl

www.autismeinfocentrum.nl

Regio Amsterdam/Gooi- en Vechtstreek

Autismeteam Amsterdam/Gooi- en Vechtstreek

Het autismeteam Amsterdam/Gooi- en Vechtstreek is een specialistisch team. De activiteiten komen neer op:

- Specialistische diagnostiek bij een vermoeden van autisme.
- Begeleiding van mensen met een stoornis in het autistisch spectrum en hun omgeving.
- Consultatie, cursussen en voorlichting aan instellingen die werken met mensen met een vorm van autisme of waar mensen met een vorm van autisme onderwijs volgen, werken en wonen.

Het hulpaanbod van autismeteam Amsterdam/Gooi en Vechtstreek bestaat naast de diagnostiek momenteel uit de volgende modules:

- 1 Oudercursussen
- 2 Individuele ouderbegeleiding
- 3 Mediatie-therapie
- 4 Medicatieconsulten
- 5 Voorlichting aan het relatienetwerk rond de persoon met ASS
- 6 Individuele begeleidingsgesprekken
- 7 Consultatie aan instellingen
- 8 Voorlichting aan instellingen
- 9 Sociale cognitietraining
- 10 Sociale vaardigheidstraining
- 11 Vrijtijdsbesteding
- 12 "Brusjes/Brusters"-groepen
- 13 Partners van mensen met een vorm van autisme
- 14 Indicatiestellingen
- 15 Netwerkontwikkeling

Verder kun je bij het autismeteam terecht voor algemene informatie, over alles rond autisme, informatie over andere vormen van hulpverlening en ouderverenigingen.

Het autismeteam Amsterdam/Gooi- en Vechtstreek heeft ook een Cursusaanbod voor professionals.

Dit aanbod omvat een vijftal cursussen:

- Basiscursus autisme
- Autismen en verstandelijke handicap
- Ouderbegeleiding
- Jong volwassen autist
- Hometraining bij een kind met autisme

Regio en doelgroep

De regio van autismeteam Amsterdam/Gooi-en Vechtstreek beslaat het gebied dat de naam aangeeft. Tot de doelgroep worden alle personen met een vorm van autisme gerekend van alle leeftijden en alle van intelligentieniveau's.

Aanmelding

Aanmelding voor diagnostiek, consultatie en behandeling kan alleen schriftelijk met een aanmeldingsformulier + rapportage door hulpverleners uit de 2e lijn. Verwijzers kunnen vooraf telefonisch contact opnemen met de coördinator van het autismeteam. Aanvragen voor voorlichting en cursussen aan instellingen kunnen door belangstellenden rechtstreeks gesteld worden aan de coördinator van het autismeteam.

Bereikbaarheid

Het autismeteam Amsterdam/Gooi- en Vechtstreek is onderdeel van GGZ-Buitenamstel. Adres:

Oldenaller 1, 1081 HJ Amsterdam. Telefoonnummer: 020 - 7884555.

E-mail: k&azuid@ggzba.nl

Adressen

Voor informatie en adressen op het gebied van begeleiding, wonen en arbeid kan men ook terecht bij de landelijke autismeteams

Sociale Kaart Autisme

Sociale Kaart Autisme Nederland: De 'Sociale Kaart Autisme Nederland' is een handzaam en overzichtelijk boek dat een overzicht biedt van alle instellingen in Nederland die een gespecialiseerd zorgaanbod bieden voor mensen met autisme. Het gaat om instellingen die een structureel aanbod met betrekking tot autisme bieden, die een herkenbaar beleid voeren met betrekking tot de zorg voor en de behandeling van mensen met autisme en die de 'Kwaliteitseisen' - opgesteld door de NVA en ondersteund door GGZ Nederland - onderschrijven. Bestellen bij Secretariaat 'Sociale Kaart Autisme Nederland', per adres Jhr. Ned. van Rosenthalweg 16, 6862 ZV Oosterbeek. Er wordt een bijdrage per exemplaar gevraagd.

SOOS

In Nederland wordt op verschillende plaatsen een soos georganiseerd voor mensen met een Autismespectrumstoornis.

Utrecht: SOOS

p/a Dagactiviteitencentrum De Boog
Oudegracht 364
3511 PP Utrecht
tel. 030-6778544 of 030-2238000

Leiden: LasooS

LasooS is een soos waar je in een gezellige omgeving van alles kunt doen. Er is een gezellige bar, je kunt darts spelen, sjoelen, biljarten, tafeltennissen, spelletjes doen en ook gewoon wat kletsen.

Vrijwilligers/studenten zorgen voor de organisatie.

LasooS is voor personen boven de 18 jaar met een autistische stoornis en een normale of hogere begaafdheid. Informatie is op internet te vinden: <http://www.lasooS.nl/>

Secretariaat LASOOS
Witte de Withlaan 7
2341 SP Oegstgeest

071-5172432

Vraag naar Ger Ligtvoet

In Enschede en Zwolle is er de mogelijkheid van een soos voor mensen met ASS. Vrij toegankelijk. Informatie bij contactpersonen regio Overijssel.

Bijscholingsmogelijkheden

De volgende instellingen geven cursussen over autisme gericht op mensen die werken in het onderwijs, waarbij in een aantal gevallen een cursus op maat mogelijk is.

Autismeteam Overijssel

Autismeteam Overijssel geven cursussen voor begeleiders, docenten etc. die regelmatig in contact komen met mensen met ASS.

Contactpersoon: M. Krediet:, coördinator autismehulpverlening Overijssel, 0546-542424.

Centrum Autisme

Centrum Autisme biedt verschillende cursussen en andere vormen van deskundigheidsbevordering aan. Zij geven cursussen en consultatie op maat voor specifieke doelgroepen, zoals scholen, woon- en werkvoorzieningen.

Tel.: 071 - 890 78 00

Fax.: 071 - 890 78 01,

E-mail: centrumautisme@rijngeestgroep.nl

Fontys (Opleiding Speciaal Onderwijs) OSO

Tel.: 0877 877 133 (secretariaat)

oso@fontys.nl

Contactpersonen:

G.Quak, email g.quak@fontys.nl

H.Rops, email hgrops@planet.nl

OSO biedt cursussen op maat aan. De cursussen worden op verschillende plaatsen in het land verzorgd.

Literatuur

- Attwood, T. (2001). Het syndroom van Asperger. Een gids voor ouders en hulpverleners. Lisse; Swets & Zeitlinger. ISBN nr.:90 265 1672 X
- Frith, U. (1996). Autisme. Sleutel tot het raadsel. Antwerpen Baarn; Hadewijch. ISBN nr.:90 524 0353 8
- Peeters, T. (1994). Autisme van begrijpen tot begeleiden. Antwerpen Baarn; Hadewijch ISBN nr.:90 5240 230 2.
- Vermeulen, P. (1996) DIT IS DE TITEL, over autistisch denken. Berchem EPO
- Vermeulen, P. (1997). Een gesloten boek. Autisme en emoties. Berchem; EPO
- Vermeulen, P. (1999). Brein bedriegt. Als autisme niet op autisme lijkt. Berchem; EPO ISBN nr. 90 6445 127 3
- Vermeulen, P. (2000) ...!?! Over autisme & communicatie. Berchem. EPO (90-6445-221-0)

Ervaringsboeken geschreven door mensen met autistische stoornis

- Dumortier, D. (2002) Van een andere planeet, autisme van binnen uit. Antwerpen/Amsterdam: Houtekiet. (90-5240-659-6)
- Gerland, G. (1998). Een echt mens. Autobiografie van een persoon met autisme. Antwerpen Baarn; Houtekiet. ISBN nr.: 90 5240 481 X
- Momma, K. (1999). Achter de onzichtbare muur. Een autist op reis door het leven. Amsterdam: Bert Bakker.
- Segar, M. (2002). Coping. Overleveringsgids voor mensen met het Aspergersyndroom. Antwerpen-Apeldoorn: Garant ISBN nr.: 90-441-1356-9

Internetadressen

www.autisme-nva.nl/
<http://autisme.startkabel.nl/>
www.outsider.net/
www.autismecentraal.com/
<http://autisme.pagina.nl/>
www.autismesteunpunt-nhn.nl
www.autismeinfocentrum.nl

www.centrumautisme.nl
www.landelijknetwerkautisme.nl/
www.balans-en-impuls.nl/
www.wegbereiders.nl/index2.html
www.pasnederland.tk

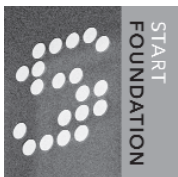
Colofon

Dit is een uitgave van handicap + studie
Mei 2004

handicap + studie, expertisecentrum voor onderwijs en handicap, stimuleert de deelname van jongeren met een functiebeperking aan het hoger onderwijs. Jongeren met een functiebeperking moeten succesvol de opleiding van hun keuze kunnen afronden.

Ontwerp

2 PK grafisch ontwerpen, Utrecht
www.tweepk.nl

Deze reader is financieel mede mogelijk gemaakt door Start Foundation. www.startfoundation.nl

Aan de inhoud van deze reader kunnen geen rechten worden ontleend